

VINAŘSKÁ ARCHITEKTURA A JEJÍ PODÍL NA OCHRANĚ KRAJINNÉHO RÁZU

Petr Dýr

Dějiny vinařství sahají až někdy k 8. tisíciletí př.n.l. K nim se váží i vinohradnické stavby. Tradiční forma drobných účelových viničních staveb boud a sklepů se na našem území postupně rozvíjela od 13. století n.l. a v různých podobách se dochovala dodnes. Do krajinného rázu vinorodých oblastí vnesla nezaměnitelný historický otisk.

Koncem 20. století a na počátku století 21. se v souvislosti s novými výrobními technologiemi a rozvojem vinařské turistiky formuje nová vinařská architektura do struktur, které se snaží svojí funkcí, tvaroslovím či materiály spojit víno se zážitkem. Do krajiny vstupují nové solitérní vinařské objekty, které výrazně ovlivňují její tradicionalistický krajinný ráz. Novostavby vinařských domů mohou být, při dodržení určitých zásad, pozitivním přínosem pro krajinu. Konflikt ovšem může nastat, když požadavky investorů přesáhnou únosnou velikost. Pak se nabízí myšlenka využití stávajícího potenciálu bývalých areálů zemědělských družstev, které jsou dnes pro klasické zemědělství využívány ze 40–50 procent.

Víno se vždy vyrábělo v účelových objektech k tomu určených. Protože je tento proces vázaný k specifickým fyzikálním podmínkám, tedy konstantní teplotě, vlhkosti a tmě, soustřeďovala se výroba až donedávna výhradně do podzemních prostor, doplněných o nadzemní vstup s lisovnou. Takto se to dělo od nejstarší historie až k počátku třetího tisíciletí.

Za nejstarší historii výroby vín musíme jít až do 8. tisíciletí před naším letopočtem, do oblastí dnešní Arménie, Gruzie, Íránu a Turecka. Odvozujeme to od archeologických nálezů např. zemních kvasných nádrží nebo pozůstatků keramiky. Paradoxem je, že dnes se v Íránu víno pít nesmí, protože ho korán zakazuje. Za dob Mezopotámie tomu však bylo jinak. Tam někde je prapůvod počátků šlechtění plané vinné révy.

Morava zná víno z doby osídlení Kelty a následně od antiky díky Římanům. Ti, když anektovali celou Evropu, potřebovali zásobovat své legie v odlehlých oblastech vínem. Dodávky

z hlavního města často vázly, takže se legionáři dali do vysazování vlastních vinohradů, třeba v okolí Pálavy. Důkazem jsou vykopávky v místech původních římských táborů, např. u Pasohlávek. Víno jim nejen zlepšovalo náladu, ale zároveň přidáváním do vody sloužilo jako desinfekce. Doklady o přítomnosti vína v tomto regionu máme rovněž z období Velkomoravské říše. Významným milníkem je pak panování Karla IV., jenž vinařství velmi podporoval. Nejvíce vinic se na území českých zemí rozprostíralo v 17. a 18. století. Ve druhé polovině 19. století vinařství u nás i v celé Evropě ničí epidemie révokazu, mšice, zavlečené sem z Ameriky. Až teprve nové rouby, naočkované na americké podnože révokazu odolné, znovu počátkem 20. století vinaření v Evropě obnovují.

A jak po staletí zůstávala neměnná technologie výroby vína, tak i architektura vinařských staveb se nijak zvlášť nerozvíjela. U nás, v Evropě ani ve světě. Výraznými nositeli tradice pěstování vín byly kláštery a šlechtická sídla.

Ve vinařských oblastech se stavěly rozsáhlé podzemní sklepní prostory, často i několikapatrové. U drobných pěstitelů však šlo většinou o klenutý podlouhlý sklep s nadzemním domkem – boudou, který nesl výtvarné stopy a specifika dané oblasti. Na Moravě takové výrazné regionální stavby sklepní architektury najdeme třeba v obci Petrov, část Plže. Chlubí se svými barokními bílými portály s malovanými žudry a tmavě modrými podezdívkami. Unikát najdeme na Vrbici. Spočívá v tom, že vstupy a okna místních sklepů jsou rámovány ostře pálenými cihlami v lomených obloucích, což vytváří gotizující dojem. Vrbice leží ve svahu a sklípky jsou zde umístěny v sestavách nad sebou a vytvářejí labyrint. Protože je jejich majitelé stále prodlužují a zvětšují, stává se občas, že se prokopou nebo propadnou k sousedovi.

Podobu soudobé vinařské architektury podmiňuje výrazná změna technologického přístupu k výrobě vína, kdy se z tradičních selských, rustikálních me-

Historická vinařská architektura na Vrbici

Foto © Petr Dýr

to přechází k systému řízeného kvašení. Víno fermentuje v izolovaných ne-rezových tancích za uměle regulované teploty. Víno je víc a víc žádané, a tak vinařství navyšují objem produkce. Současně se stává i artiklem zvyšující turistický zájem o daný region. Díky této kombinaci novinek se začaly před dvaceti lety stavět převážně ve volné krajině nové vinařské domy, reagující na novou situaci moderním architektonickým pojetím staveb. Prozatím výstavba nových objektů u nás není tak častá jako třeba v Rakousku, Německu, Maďarsku či Slovinsku. Hodně moravských vinařů sice nové technologie používá, ale instaluje je do svých původních starých sklepů. Domnívám se však, že boom vinařských novostaveb nás teprve čeká.

Mezi první stavby novodobé architektury patří vinařské domy nad Popicemi – Sonberk a Gotberg. Nejsou součástí zástavby, ale stojí soliterně v krajině na viničních tratích. Vzniká tak nový architektonický prvek – stavba ve vinici, která mění krajinný ráz. Dá se říci, že tato dvě vinařství nastartovala i nové směřování moravské vinařské architektury. Na ně sice navazuje další soudobá výrazná vinařská architektura, jako např. Modré vinařství v Mutěnicích nebo vinařství Krásná hora ve Starém Poddvorově, ale to jsou stavby zakomponované do stávajících vesnických urbanistických struktur, nikoliv objekty ve volné krajině.

Jsou připravovány další projekty. Stavět se má v Pavlově, v okolí Mikulova i na Znojemsku. Zde u Dobšic plánuje velké vinařství Lahofer moderní dům

Zdroj: vizualizace ze studie Tomáše Javorského

Vinařství Lahofer – vizualizace vinařského domu v krajině – studie Tomáše Javorského

ve vinici. Produkce ze 400 ha obhospodařovaných vinic by měla dosáhnout až jednoho milionů lahví vín ročně. Studenti oboru Architektura Fakulty stavební VUT Brno na toto téma zpracovali několik alternativních studií. Dokonce tak zajímavých, že vinařský dům Tomáše Javorského, studenta III. ročníku, byl oceněn titulem Stavba Jihomoravského kraje 2014 v kategorii studentské práce – výrobní stavby. Důležitou podstatou výsledných studií ale bylo zjištění, že stavba tak velkého rozsahu se jako samostatný celek již do krajiny nehodí. Ač jsou určité části objektů zcela nebo částečně zasazeny pod zem, přesto vytváří mohutnou strukturu výrazně narušující tradicionalistický krajinný ráz Jižní Moravy. Z toho plyne úvaha, že stavba vinařského domu v krajině by měla být v daleko menším měřítku a reprezentovat dané vinařství maximálně výrobou a nabídkou pouze svých top produktů. Ostatní výroba, skladování, adjustace apod. by měly směřovat do jiných lo-

kalit, blíže k intravilánům vinařských obcí. A zde se nabízí další úvaha související s pozůstatkem socialistické velkovýroby. Naše krajina, tu vinařskou nevyjímaje, disponuje areály bývalých zemědělských družstev. Ty jsou pro klasickou zemědělskou produkci nyní využívány ze 40–50 procent, zbytek je „volný“. Při tom skýtají potenciál v podobě vybudovaných inženýrských sítí, trafostanic, komunikací, kanalizací a často i čistíren odpadních vod. Přeměna ve vinařské domy či areály by byla cestou, jak tyto brownfieldy revitalizovat. Prospělo by to krajině i místní zaměstnanosti.

Jak již bylo zmíněno, bývalé areály jednotných zemědělských družstev nabízejí značný plošný potenciál, který by bylo možné v oblastech pěstování vinné révy využít pro vinařskou výrobu. Studie velkokapacitního vinařství na příkladu Lahoferu totiž jednoznačně ukázala, že tak rozsáhlá výrobní stavba není přínosem pro krajinu a přispívá spíše k její další devastaci. Ano, je smysluplné a žádoucí stavět vinařské stavby ve vinicích, zdařilé příklady vinařské architektury Sonberku a Gotbergu to dokazují, ovšem za podmínek, že se bude jednat o stavby nízkých výrobních kapacit do objemu výroby 280 000 litrů vína/rok, resp. 40 ha obdělávaných vinic. Pokud má vinařství ambice na větší výrobní kapacity až do 1 mil. litrů vína/rok, resp. 100–120 ha vinic, pak je nutné výrobu rozdělit. Výrobu a prezentaci tak zvaných TOP vín lze realizovat v reprezentativním vinařském domě mezi vinicemi,

Foto © J. Zajíc

Vinařství Krásná hora Starý Poddvorov

ostatní výrobu, skladování, adjustaci, mechanizaci apod. situovat do jiných kapacit. A k tomu se právě hodí v současné době nevyužitý potenciál areálů bývalých zemědělských družstev už i z toho důvodu, že územní plány obcí většinou tyto výrobně-zemědělské lokality ponechávají v územním plánování standardně jako stabilizovaná území pro další využití této funkce.

Na podzim roku 2015 byl proveden vzorový průzkum areálu bývalého JZD Němčičky v okrese Břeclav, realizovaný za podpory projektu Specifického výzkumu č. 25842 s názvem „Vývojové tendence vinařské architektury v České republice“. Diplomanti oboru Architektura Fakulty stavební Vysokého učení technického v Brně provedli rozsáhlou urbanisticko-architektonickou analýzu současného stavu a možnosti rozvoje tohoto zemědělského areálu. Závěry z těchto průzkumů a rozborů lze shrnout do následujících bodů:

1. Situace

Zemědělský areál je situován na východním okraji zastavěné části

obce. Jeho rozloha je 5,5 ha. Jeho jižní část ústí do urbanisticky významné lokality „Dolní náves“, která se má stát spojovacím prvkem mezi obytnou, sportovně-rekreační a veřejnou funkcí obce. Je zde tedy velký potenciál k postavení reprezentativního vinařského domu současného provozovatele areálu – Zemědělského družstva Němčičky. Kromě výroby a prezentace vín je zde předpoklad pro stavbu stravovacího a ubytovacího zařízení a dalších služeb spojených s vinařskou turistikou. Předpokládaná plocha pro stavbu vinařského domu a příslušenství je do 1,5 ha.

2. Doprava

Areál je přímo přístupný z místní komunikace III. tř. Od dálnice D2 je sem dostupnost 9 km sjezdem v Hustopečích. V areálu jsou vybudované a využitelné zpevněné komunikace.

3. Inženýrské sítě

Středisko disponuje vydatným vlastním zdrojem kvalitní pitné vody, která je jímána do vlastního vodojemu. Odpadní vody jsou sváděny

do obecní čistírny odpadních vod, lokalizované v těsné blízkosti areálu. V místě jsou instalovány dva sloupové transformátory el. energie VN/NN 22/0,4 kV, dostatečně kapacitně vybavené pro provoz vinařství i dalších funkcí.

4. Zeleň

Většina původních zemědělských středisek trpí absencí kvalitní vzrostlé zeleně. Ač byla v projektech vždy navržena, málokdy byla fyzicky realizována. Zdejší družstvo je ale výjimkou. V areálu najdeme množství kvalitních stromů, převážně jehličnanů v jižní části. Kolem bývalých hospodářských objektů rostou ořešáky, které by mohly vhodným způsobem doplnit případnou revitalizaci celého střediska.

5. Objekty

V areálu se nachází značné množství různých staveb původně sloužících pro rostlinnou a živočišnou výrobu. Většina z nich je na konci životnosti dále nevyužitelná, určená k demolici. K revitalizaci se hodí pouze původní administrativně-správní budova se sklepním

Zdroj: katastr nemovitostí ČR

Analýza majetkových poměrů lokality

hospodářstvím a ubytovnou. Dále pak jeden, max. dva objekty pro živočišnou výrobu. Potenciál tkví v uvolněných plochách pro novou výstavbu popř. jiné využití.

6. Majetkové a právní vztahy
Zde se jeví největší problém. Areál je situován na velkém množství parcel drobných vlastníků, jak je patrné z obrázku 4. Jde o dosud nevyřešený majetkový stav, který vznikl v 50. letech minulého století při vkladu majetku drobných zemědělců do společného družstevního hospodaření. Tito vkladatelé již dávno nežijí, jejich synové jsou v penzijním věku a vnuci, dědictvím nabytí současní vlastníci, jsou mnohdy již odstěhovaní. Majetkové „narovnaní“ je tedy důležitým předpokladem dalšího rozvoje dané lokality. Není to ojedinělý případ. Všechna původní zemědělská družstva jsou takto majetkově „neuspořádána“.
7. Co s potenciálem na zbývající ploše 4 ha? Jde o více než dvě třetiny původní využitelnosti areálu. Nabízí se zde více možností. Situovat sem další sportovní aktivity (golfová akademie, minigolf, plážový volejbal apod.) a rozšířit tak spektrum sportovní zábavy dosud v Němčičkách vybudované. Je možné na uvolněných plochách vysadit „cvičné viniče“ s turistickými bungalovy a při-

lákat tak další zájemce o vinařskou turistiku. Nebo využít objekty a plochy k další doplňkové výrobě pro vinaře. Mezi studentskými nápady se objevila i kozi farma s výrobky sýrů. Vždyť víno a sýry se spolu velmi dobře snoubí.

Na základě provedených analýz zpracovali diplomanti oboru Architektura FAST VUT Brno architektonicko-urbanistické studie využití areálu. Projekt vinařského domu Němčičky Bc. Jiřího Vojtěška je nominován na cenu Stavba Jihomoravského kraje 2015 v kategorii ekologických staveb. To svědčí i o tom, že daná problematika je vysoce aktuální a velmi sledovaná.

Souhrnně lze konstatovat, že bývalé areály JZD by se velmi dobře daly pro vinařskou výrobu využít. Vinaři Velkých Bílovic si v oblasti Sadová začali stavět na „zelené louce“ nové vinařské domy. Museli vybudovat cesty, drahé inženýrské sítě. Kdyby se využil již vybudovaný potenciál části bývalých zemědělských areálů, nutně by to mělo ekonomický přínos. Co však považují za hlavní efekt, je likvidace venkovských brownfields a nová, smysluplná náplň již vybudovaných a nevyužívaných výrobních kapacit. Také proto, že poměr zastavěné plochy výrobní k ploše obytné je v našich obcích 1 : 3 až 1 : 4. A to není zanedbatelné!

Obor Architektura Stavební fakulty Vysokého učení technického v Brně, si připomněl v roce 2015 desáté výročí svého založení. Zdejší škola architektury je jednou z mála v České republice, která se cíleně věnuje architektuře zemědělských staveb s nemalým a možná nesnadným cílem – ovlivnit myšlení lidí majících co do činění s účelovou zemědělskou výstavbou a pokusit se navrátit architekturu těchto staveb tam, kde její základy položil a v mnohých realizacích barokních statků uskutečnil Jan Blažej Santini.

Použité zdroje:

MELUZÍNOVÁ, J. – KOVÁŘŮ, V. *Vinohradnické stavby na Moravě*. ERA Brno, 2004. ISBN 80-7366-001-6.

BAUER, J. *Po proudu Dyje – krajem vína a slavné historie*. Regia Praha, 2014. ISBN 978-80-87866-09-2.

VAŘEKA, J. – FROLEC, V. *Lidová architektura*. Encyklopedie. GRADA Praha, 2007, ISBN 978-80-247-1204-8.

Architecture and wine in central Europe. Sborník ze stejnojmenné výstavy v Galerii Jaroslava Fragnera, Praha 2013–2014.

<http://www.wineofczechrepublic.cz>.

<http://www.topvinarskycil.cz>.

Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Ústav architektury
Fakulta stavební VUT v Brně

ENGLISH ABSTRACT

Vineyard architecture and its role in the protection of landscape character, by Petr Dýr

The history of viticulture, some eight thousand years old, is closely connected with vineyard architecture. On the territory of today's Czech Republic, the traditional form of purpose-built vineyard cabins and cellars was first developed in the 13th century, and it has survived in various forms to this day. It has enriched the landscape character of the wine-growing regions by its unmistakable reference to their history.